

## رابطه‌ی بین حل‌مسأله و تاب‌آوری با میزان رفتارهای پرخطر در بین دانش‌آموزان دارای پیشرفت تحصیلی بالا و پایین

سمانه بهزادپور<sup>۱</sup>، زهرا سادات مطهری<sup>۲</sup> و پگاه گودرزی<sup>۳</sup>

### چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه‌ی بین حل‌مسأله و تاب‌آوری با میزان رفتارهای پرخطر است. روش تحقیق از نوع علی مقایسه‌ای و همبستگی بود. جامعه‌ی آماری دانش‌آموزان دختر دبیرستانی دارای پیشرفت تحصیلی بالا و پایین در منطقه‌ی ۹ آموزش و پرورش شهر تهران بود. نمونه‌ی مورد مطالعه ۳۵ دانش‌آموز دارای پیشرفت تحصیلی بالا و ۳۵ دانش‌آموز دارای پیشرفت تحصیلی پایین بود که به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. از مقیاس تاب‌آوری کونور و دیویدسون، مقیاس سنجش رفتارهای پرخطر و پرسش‌نامه شیوه حل‌مسأله کسیدی و لانگ برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد. نتایج تحلیل واریانس چند متغیره نشان داد بین دو گروه در متغیرهای تاب‌آوری، حل‌مسأله و رفتارهای پرخطر تفاوت وجود دارد. به‌طوری‌که میانگین نمرات دانش‌آموزان دارای پیشرفت بالا در مقیاس تاب‌آوری و سبک خلاقیت حل‌مسأله و میانگین نمرات دانش‌آموزان دارای پیشرفت پایین در سبک‌های درماندگی، کنترل و اجتناب از حل‌مسأله و همچنین در مقیاس رفتارهای پرخطر بیشتر است. نتایج حاصل از ضریب همبستگی نیز نشان داد که بین رفتارهای پرخطر و تاب‌آوری در هر دو گروه رابطه منفی وجود دارد. همچنین بین سبک‌های درماندگی، کنترل و اجتناب از حل‌مسأله در گروه دارای پیشرفت پایین و کنترل و اجتناب از حل‌مسأله در گروه دارای پیشرفت بالا با رفتارهای پرخطر رابطه‌ی مثبت دیده شد. این یافته‌ها می‌تواند در مورد آموزش و ارائه خدمات مشاوره‌ای دانش‌آموزان مفید باشد.

**واژه‌های کلیدی:** تاب‌آوری، رفتارهای پرخطر، انگیزه‌ی پیشرفت

۱. نویسنده‌ی رابط: دانشجوی کارشناسی ارشد روان‌شناسی بالینی، دانشگاه علامه طباطبائی

(Samaneh\_behzadpoor@yahoo.com)

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد خانواده‌درمانی، دانشگاه علم و فرهنگ

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد خانواده‌درمانی، دانشگاه علم و فرهنگ

تاریخ دریافت مقاله: ۹۱/۵/۲۲

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۱/۹/۲۲

## مقدمه

یکی از دغدغه‌های امروز والدین و آموزش‌وپرورش مسأله‌ی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان است، چراکه اعتقاد بر این است که موفقیت در تحصیل می‌تواند تا حدی موفقیت فرد را در آینده پیش‌بینی کند. بنابراین پیشرفت تحصیلی و عوامل مؤثر بر آن به‌عنوان یکی از متغیرهای محوری و اساسی در آموزش‌وپرورش، همواره مورد توجه محققان و روان‌شناسان بوده است. پیشرفت تحصیلی عبارت است از: موفقیت دانش‌آموز یا دانشجو در گذراندن دروس و نشان دادن عملکرد مناسب در جامعه و زندگی خود بر اساس مطالب آموخته شده (بهنودی، ۱۳۸۱).

یکی از عواملی که می‌تواند بر موفقیت و شکست تحصیلی دانش‌آموزان اثرگذار باشد، میزان بروز رفتارهای پرخطر<sup>۱</sup> در بین آنهاست. امروزه رفتارهای پرخطر به رفتارهایی اطلاق می‌شود که سلامت و زندگی نوجوانان، جوانان و سایر افراد جامعه را در معرض خطر قرار می‌دهد (ماهر، ۱۳۸۳). نوجوانی دوره تغییرات سریع فیزیکی، ذهنی و هیجانی است. بسیاری از نوجوانان سیگار کشیدن، خوردن الکل، مصرف ماری‌جوآنا و مواد دیگر را تجربه می‌کنند، از لحاظ جنسی فعال می‌شوند و درصد کمتری در دیگر کارهای غیرقانونی درگیر می‌شوند. در حالی که اخیراً محققان روی جنبه‌هایی از این فعالیت‌های نوجوانان متمرکز شده‌اند، میزان انجام این رفتارها هنوز باعث نگرانی است. برای بسیاری از نوجوانان درگیری با این رفتارها عواقب طولانی‌مدت کمی دارند اما هزینه آن برای افرادی که به سیگار، الکل یا مواد معتاد می‌شوند، آنهایی که ناخواسته حامله می‌شوند یا خود را دارای پرونده قضایی می‌یابند می‌تواند خیلی وخیم باشد (اوهینبا و گیتلمن<sup>۲</sup>، ۲۰۰۲). دوره نوجوانی با افزایش احتمال خطر برای شروع مصرف دارو و مواد مخدر همراه است (استفیلد و کیرستین<sup>۳</sup>، ۲۰۰۵). بنابراین این دوره در زمینه‌ی رفتارهای مخاطره‌آمیز اهمیت فراوانی

1. high risk behavior
2. Aughinbaugh & Gittleman
3. Stansfield & Kirstein

دارد. نتایج تحقیقات متعدد نشان است که دانش‌آموزانی که رفتارهای پرخطر بیشتری، مخصوصاً مصرف مواد، را تجربه می‌کنند، احتمال بیشتری دارد که ترک تحصیل کنند، نمرات کمتری در مدرسه کسب کنند و یا از مدرسه فرار کنند. (کوجو، ایونجز و راین<sup>۱</sup>، ۲۰۰۴، باچاناس، موریس، لویز-گس، سارت-کازی، سیرل، ریز و ساویر<sup>۲</sup>، ۲۰۰۲، بونومو، کافی، ولفی، لینسکی، بواس و پاتون<sup>۳</sup>، ۲۰۰۱). علیرغم تلاش روزافزون برای پیشگیری و هرازگاهی درمان، ما همچنان شاهد آمارهای فزاینده‌ای در خصوص ازدیاد این رفتارهای خطرناک هستیم.

از نظر تاریخی در علوم رفتاری و اجتماعی از یک رویکرد مشکل مدار برای مطالعه‌ی رشد انسان و جامعه پیروی می‌کردند. این رویکرد آسیب‌شناختی، بر مشکلات، بیماری‌ها و اختلالات، ناسازگاری‌ها، کجروی و عدم شایستگی تمرکز داشت. تأکید این رویکرد بر شناسایی عوامل خطر مربوط به اختلالات گوناگون مثل بیماری‌های روانی، بزهکاری، الکلیسم و سوء مصرف مواد بوده است. در مطالعات طولی که در چارچوب این رویکرد در جمعیت‌های پرخطر انجام گرفته است، درصدی از افراد در معرض خطر به مشکلات و آسیب‌هایی مبتلا می‌شدند، اما درصد بیشتری نیز سالم می‌ماندند. محققان برای این افراد که در شرایط ناگوار و پرخطر، پیامدهای نامطلوب را نشان نمی‌دادند، اصطلاحات گوناگونی مثل آسیب‌ناپذیر<sup>۴</sup>، مقاوم در برابر استرس<sup>۵</sup>، سرسخت<sup>۶</sup> به کار بردند. اخیراً نیز اکثر محققان واژه تاب‌آور<sup>۷</sup> در برابر شرایط پرخطر و ناگوار را به کار می‌برند (بنارد<sup>۸</sup>، ۱۹۹۱؛ به نقل از خدا

1. Kodjo, Auinger & Ryan
2. Bachanas, Morris, Lewis-Gess, Sarett- Cuasay, Sirl, Ries & Sawyer
3. Bonomo, Coffey, Wolfe, Lynskey, Bowes & Patton
- 4 . invulnerable
5. stress-resistant
6. hardy
7. resilient
8. Benard

جوادی و پرو، ۱۳۸۷). کانر و دیویدسون<sup>۱</sup> (۲۰۰۳) معتقدند، تاب‌آوری توانایی فرد در برقراری تعادل زیستی- روانی در شرایط خطرناک است. افراد تاب‌آور، نسبت به موقعیت، آگاه و هشیارند، احساسات و هیجان‌های خود را می‌شناسند، بنابراین از علت این احساسات نیز باخبرند و هیجان‌های خود را به شیوه سالم مدیریت می‌کنند. در واقع تاب‌آوری به این مسأله می‌پردازد که فرد علیرغم قرار گرفتن در معرض فشارهای شدید و عوامل خطر می‌تواند توانش اجتماعی خود را بهبود دهد و بر مشکلات غلبه و به موفقیت نایل شود. نتایج پژوهش ایساکسون<sup>۲</sup> (۲۰۰۲) نشان داد که دانش‌آموزان تاب‌آور قادرند احساس خودکارآمدی‌شان را حفظ کنند، شرایط‌شان را ارزیابی کنند، تعهد به اهدافشان را تقویت کنند و رفتار انگیزش را افزایش دهند و در نتیجه پیشرفت بالایی کسب می‌کنند. مارتین و مارش<sup>۳</sup> (۲۰۰۶) با بررسی دانش‌آموزان دبیرستانی نشان دادند که میزان تاب‌آوری در کاهش یا افزایش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان نقش مهمی دارد. تاب‌آوری نوعی مصون‌سازی در برابر مشکلات روانی اجتماعی بوده و کارکرد مثبت زندگی را افزایش می‌دهد. ورنر و اسمیت<sup>۴</sup> (۱۹۹۲) اظهار می‌دارند تاب‌آوری می‌تواند با افزایش مهارت‌های زندگی و مهارت‌های اجتماعی تقویت گردد. یکی از این مهارت‌ها، مهارت حل مسئله<sup>۵</sup> است (به نقل از محمدی، ۱۳۸۴). از طرفی، بسیاری از مشکلات روانی اجتماعی مانند مشکلات بین فردی، تنهایی، روان گسیختگی، افسردگی و بسیاری از رفتارهای پرخطر مانند اعتیاد به الکل، بزهکاری، و ... با ضعف در مهارت‌های زندگی از جمله مهارت حل مسئله ارتباط دارند (سگرین<sup>۶</sup>، ۱۹۹۵، نقل از کیامقدم، ۱۳۷۸).

1. Connor & Davidson
2. Issacson
3. Martin & Marsh
4. Werner & Smit
5. problem solving
6. Segrin

مهارت حل مسئله فرایندی شناختی - رفتاری است که افراد به واسطه‌ی آن استراتژی‌های مؤثر برای مقابله با موقعیت‌های مشکل یا مسئله‌زا در زندگی روزمره را شناسایی و کشف می‌کنند (نزو<sup>۱</sup>، ۱۹۸۶؛ به نقل از احمدی، عبدیان و سلیمی، ۱۳۸۹؛ زارع، احمدی، نوفرستی و حسینیانی، ۱۳۹۱). حل مسأله یک مهارت حیاتی برای زندگی در عصر حاضر است. امروزه در تمامی فعالیت‌ها، صاحبان امر به‌سوی مهارت‌های تفکر سطح بالا و حل مسأله، چه در حیطه‌ی عمومی و چه در حیطه‌ی فناوری، خواه در فعالیت‌های طبیعی و خواه در فعالیت‌های مسأله‌دار فراخوانده می‌شوند و در اغلب جوامع همه بر این عقیده‌اند که باید بر افزایش مهارت‌های حل مسأله تأکید کرد (وو، کاستر و دیرنفورث<sup>۲</sup>، ۱۹۹۶). در واقع حل مسئله یک مهارت حیاتی برای زندگی در عصر حاضر است. حل مسئله مستلزم راهبردهای ویژه و هدفمندی است که فرد به وسیله‌ی آنها مشکلات را تعریف می‌کند، تصمیم به اتخاذ راه‌حل می‌گیرد، راهبردهای حل مسئله را انجام داده و بر آن نظارت می‌کند (الیوت، شوچک و ریچارد<sup>۳</sup>، ۱۹۹۹). مطالعه‌ی جفری<sup>۴</sup> (۲۰۰۲) نشان داد که آموزش مهارت‌های زندگی قدرت سازگاری افراد را افزایش می‌دهد و افراد بهتر موانع و مشکلات موقعیتی را در زندگی کنار می‌زنند. پژوهش بال<sup>۵</sup> (۲۰۰۴، ۲۰۰۵) نشان داد که راهبردهای مقابله‌ای ضعیف و شیوه‌های حل مسأله نامناسب و غیر سازنده پیش‌بینی‌کننده رفتارهای پرخطر می‌باشد.

از آنجا که امروزه سعی بر این است که به جای تکیه بر عوامل خطر و تدارک اقدامات لازم و یا زیر نظر گرفتن افراد پرخطر با تکیه بر عوامل محافظ بتوان مقابله با مشکلات را در جمعیت پرخطر بالا برد و به آنها در دستیابی به موفقیت کمک کرد، لذا هدف این پژوهش پیش‌بینی نقش

1. Nezu
2. Wu, Custer & Dyrenfurth
3. Elliot, Shewchuk & Richard
4. Jefry
5. Ball

دو عامل محافظ تاب‌آوری و مهارت حل مسأله در بروز رفتارهای پرخطر است. فرضیه‌ی پژوهش حاضر این است که بین دو گروه از نظر متغیرهای پژوهش اختلاف وجود دارد. فرضیه‌ی دیگر پژوهش این است که تاب‌آوری و توانایی در حل مسأله با میزان بروز رفتارهای پرخطر رابطه دارد.

## روش

**جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری:** جامعه‌ی آماری در این پژوهش کلیه‌ی دانش‌آموزان دبیرستانی دختر در دبیرستان‌های منطقه ۹ آموزش و پرورش شهر تهران در سال تحصیلی ۹۱-۹۰ هستند. از میان کلیه آزمودنی‌ها ۳۵ دانش‌آموز دارای پیشرفت تحصیلی بالا (معدل نمرات بالاتر از ۱۷) و ۳۵ دانش‌آموز دارای پیشرفت تحصیلی پایین (معدل نمرات پایین‌تر از ۱۳) به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. به این صورت که از بین دبیرستان‌های موجود در این منطقه، ۵ دبیرستان و از هر دبیرستان یک کلاس به‌طور تصادفی انتخاب شد. از بین دانش‌آموزان هر کلاس، دانش‌آموزان دارای پیشرفت تحصیلی بالا و پایین بر اساس معدل کل نمرات مندرج در پرونده تحصیلی درنیمسال اول انتخاب و از بین این دانش‌آموزان از هر مدرسه ۸ دانش‌آموز دارای پیشرفت تحصیلی بالا و ۸ دانش‌آموز دارای پیشرفت تحصیلی پایین به‌صورت تصادفی ساده انتخاب گردید. مطالعه در این پژوهش، توصیفی و از نوع علی مقایسه‌ای و همبستگی بود. برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزارهای زیر استفاده شده است:

**پرسش‌نامه‌ی تاب‌آوری کونور و دیویدسون:** این پرسش‌نامه را کارنر و دیویدسون در سال ۲۰۰۳ ساختند. این پرسش‌نامه ۲۵ گویه دارد و در یک مقیاس لیکرتی بین صفر (کاملاً نادرست) تا چهار (همیشه درست) نمره‌گذاری می‌شود. این مقیاس را در ایران محمدی (۱۳۸۴) هنجاریابی کرده است. برای تعیین روایی این مقیاس، نخست همبستگی هر نمره با نمره‌ی کل به جز گویه ۳، ضریب‌های بین ۰/۴۱ تا ۰/۶۴ را نشان داد. سپس گویه‌های مقیاس به روش مؤلفه‌های اصلی مورد تحلیل عاملی قرار گرفتند. برای تعیین پایایی مقیاس خود تاب‌آوری

کونور و دیویدسون از روش آلفای کرونباخ بهره گرفته شد و ضریب پایایی ۰/۸۹ به دست آمد (محمدی، ۱۳۸۴).

**سنجش رفتارهای پرخطر:** با اقتباس از پرسش‌نامه‌ی رفتارهای پرخطر مرکز کنترل بیماری‌های آمریکا (CDC) در سال ۱۹۸۹، طراحی و تنظیم شده است. مبنای نظری که برنر (۱۹۹۵) درباره این پرسش‌نامه بدان اشاره می‌کند، مجموعه رفتارهای مغایر با سلامت جسمانی است که خطر بیماری و مشکلات اجتماعی را افزایش داده و به میزان زیادی مرگ و میر در نوجوانان و بزرگسالان را سبب می‌شود (بخشانی، لشکری پور، بخشانی و حسین بر، ۱۳۸۶). در این پژوهش از فرم ۱۴ گویه‌ای استفاده شد که شدت رفتارهای پرخطر را در حیطه‌های رفتارهای پرخطر رانندگی، خشونت (دعوا و ضرب و جرح)، تحرک جسمانی، قانون شکنی و دوستان ناباب ارزیابی می‌کند. پاسخ‌دهی ۲ گویه این پرسش‌نامه به صورت بلی/خیر (با نمره گذاری ۰ و ۱) و سایر سئوالات در طیف لیکرت از هرگز تا خیلی زیاد (با نمره گذاری ۰ تا ۴) می‌باشد. برنر، کن، مک مناس<sup>۱</sup> (۲۰۰۲) پایایی این پرسش‌نامه را با روش آزمون باز آزمون به فاصله دو هفته و با محاسبه ضریب کاپا برای همه آیت‌ها بین ۰/۲۳/۶ تا ۰/۹۰/۵ به دست آوردند. در ایران بخشانی و همکاران (۱۳۸۶) نیز پایایی آن را با روش بازآزمایی و محاسبه ضریب کاپا برای تمام آیت‌ها ۰/۸۵ به دست آوردند (به نقل از مهرابی، کجباف و مجاهد، ۱۳۸۷). مهرابی، کجباف و مجاهد (۱۳۸۷) نیز پایایی این پرسش‌نامه را به شیوه آلفای کرونباخ بر روی نمونه ۳۷۷ نفری از دانشجویان ۰/۷۹ و روایی محتوایی آن را نیز مطلوب گزارش کردند.

**پرسش‌نامه‌ی شیوه‌ی حل‌مسأله‌ی کسیدی و لانگ<sup>۲</sup>:** این پرسش‌نامه را در سال ۱۹۹۶ کسیدی و لانگ ساختند و دارای ۲۴ گویه است که ۶ عامل را می‌سنجد و آزمودنی به هر کدام از این گویه‌ها پاسخ بلی یا خیر می‌دهد. این عوامل عبارتند از: درماندگی (احساس بی‌یاوری و

1. Brener, Kann & McManus

2. Kassidy & Long Problem Solving Style Questionnaire

ناتوانی در موقعیت‌های مسأله‌زا)، شیوه‌ی کنترل در حل مسأله (بعد کنترل بیرونی - درونی)، شیوه‌ی خلاقیت (برنامه‌ریزی برای راه حل‌های متنوع)، شیوه‌ی اعتماد در حل مسأله (اعتقاد به توانایی فردی برای حل مشکل)، شیوه‌ی اجتناب (رد شدن از مشکلات به جای مقابله با آنها) و شیوه‌ی گرایش (تمایل به مقابله و حل مشکلات) (کلارک، فیربرن و گلدر<sup>۱</sup>، ترجمه مهرکاوین، ۱۳۸۶؛ به نقل از عدالتی شاطری، اشکانی و مدرس غروی، ۱۳۸۸). محمدی و صاحبی (۱۳۸۰) پایایی این مقیاس را از راه همسانی درونی (آلفای کرونباخ) برابر با ۰/۶۰ گزارش کردند. در بررسی باباپور و اژه‌ای (۱۳۸۱) این ضریب برابر ۰/۷۷ و ضریب روایی آن ۰/۸۷ گزارش شده است (به نقل از بخشی‌پور رودسری، ۱۳۸۷).

**روش اجرا:** در این پژوهش به مدارس مورد نظر مراجعه شد و پس از هماهنگی، دانش‌آموزان دارای پیشرفت تحصیلی بالا و پایین بر اساس معدل کل نمرات مندرج در پرونده تحصیلی شناسایی و از میان آنها، دانش‌آموزان مورد نظر به صورت تصادفی انتخاب شدند. سپس هدف پژوهش برای آنها توضیح داده شد و از آنها خواسته شد که پرسش‌نامه‌های تحقیق را تکمیل نمایند و سؤال‌ها را امکان‌بی‌جواب نگذارند. سرانجام داده‌ها با روش تحلیل واریانس چند متغیره و ضریب همبستگی پیرسون مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفتند.

## نتایج

میانگین و انحراف معیار نمرات آزمودنی‌های دو گروه در متغیرهای پژوهش در جدول ۱ آمده است. با توجه به این جدول میانگین نمرات دانش‌آموزان دارای پیشرفت بالا در متغیرهای تاب‌آوری، سبک‌های خلاقیت، اعتماد و گرایش در حل مسئله بالاتر از میانگین نمرات دانش‌آموزان دارای پیشرفت پایین است. همچنین دانش‌آموزان دارای پیشرفت پایین در متغیرهای

1 . Clark, Fairburn & Gelder

رفتارهای پرخطر و سبک‌های درماندگی، کنترل و اجتناب حل مسئله میانگین بالاتری را به دست آورده‌اند.

جدول ۱. میانگین و انحراف استاندارد دو گروه دانش‌آموزان در متغیرهای پژوهش

پیشرفت پایین		پیشرفت بالا		متغیرها
M	SD	M	SD	
۹/۴۶	۳/۲۸۴	۷/۵۱	۲/۸۲۲	رفتار پرخطر
۵۹/۸۶	۱۲/۴۵۷	۷۸/۵۷	۱۱/۲۸۸	تاب‌آوری
۱/۴	۱/۰۳۵	۰/۸۳	۰/۸۵۷	سبک درماندگی
۲/۳۴	۰/۷۶۵	۱/۶۹	۰/۹	سبک کنترل
۲/۵۱	۰/۹۵۱	۳/۲۹	۰/۷۵	سبک خلاقیت
۲/۵۴	۰/۹۸	۲/۶۳	۱/۱۴	سبک اعتماد
۲/۶	۱/۱۴۳	۱/۸	۱/۰۷۹	سبک اجتناب
۳	۰/۸۰۴	۳/۲	۰/۹۰۱	سبک گرایش

قبل از استفاده از آزمون پارامتریک تحلیل واریانس چند متغیری، پیش فرض همگنی واریانس با آزمون لوین مورد بررسی قرار گرفت. براساس نتایج جدول ۲ پیش فرض همگنی واریانس‌ها در متغیرهای رفتار پرخطر، تاب‌آوری و توانایی حل مسئله دو گروه تأیید شد. این آزمون برای هیچ کدام از متغیرها معنی دار نبود. در نتیجه استفاده از آزمون‌های پارامتریک بلا مانع شناخته شد. همچنین برای بررسی فرض همگنی کوواریانس‌ها از آزمون باکس استفاده شد و نتایج نشان داد که مقدار باکس معنادار نیست و در نتیجه پیش فرض تفاوت بین کوواریانس‌ها برقرار است.

رابطه‌ی بین حل مسأله و تاب‌آوری با میزان رفتارهای پرخطر در بین دانش‌آموزان....

جدول ۲. نتایج آزمون لوین برای تاب‌آوری، توانایی حل مسأله و رفتار پرخطر در دانش‌آموزان دارای پیشرفت تحصیلی بالا و پایین

متغیرها	F	Df1	Df2	sig
رفتار پرخطر	۲/۱۶۶	۱	۶۸	۰/۱۴۶
تاب‌آوری	۱/۲۶۹	۱	۶۸	۰/۳۶۴
سبک درماندگی	۰/۷۵۸	۱	۶۸	۰/۳۸۷
سبک کنترل	۱/۳۰۸	۱	۶۸	۰/۲۵۷
سبک خلاقیت	۱/۵۵۶	۱	۶۸	۰/۲۱۷
سبک اعتماد	۱/۵۱۹	۱	۶۸	۰/۲۲۲
سبک اجتناب	۰/۰۵۱	۱	۶۸	۰/۸۲۳
سبک گرایش	۲/۹۵۷	۱	۶۸	۰/۰۹
آزمون باکس				
	F	سطح معناداری		
	۱/۶۱۲	۰/۱۳۹		

در جدول ۳ نتایج آزمون معناداری تحلیل واریانس چندمتغیری نشان می‌دهد که بین دانش‌آموزان دارای پیشرفت تحصیلی بالا و پایین حداقل از نظر یکی از متغیرهای وابسته تفاوت معناداری وجود دارد. مجذور اتا، که در واقع مجذور ضریب همبستگی بین متغیرهای وابسته و عضویت گروهی است، نشان می‌دهد که تفاوت بین دو گروه با توجه به متغیرهای وابسته در مجموع معنادار است و میزان این تفاوت ۴۳/۷ درصد است، یعنی ۴۳/۷ درصد واریانس مربوط به اختلاف بین دو گروه در تأثیر متقابل متغیرهای وابسته است.

جدول ۳. نتایج آزمون‌های معناداری تحلیل واریانس چندمتغیری روی میانگین نمرات تاب‌آوری، توانایی حل مسأله و رفتار پرخطر در دانش‌آموزان دارای پیشرفت تحصیلی بالا و پایین

نام آزمون	مقدار	F	Df فرضیه	Df خطا	sig	مجذوراتا
اثر پیلاپی	۰/۴۸۳	۷/۱۲۸	۸	۶۱	۰/۰۰۱	۰/۴۳۷
لامبدای ویلکز	۰/۵۱۷	۷/۱۲۸	۸	۶۱	۰/۰۰۱	۰/۴۳۷
اثر هتلینگ	۰/۹۳۵	۷/۱۲۸	۸	۶۱	۰/۰۰۱	۰/۴۳۷
بزرگ‌ترین ریشه‌ی خطا	۰/۹۳۵	۷/۱۲۸	۸	۶۱	۰/۰۰۱	۰/۴۳۷

$P < 0.01$

جدول ۴. نتایج تحلیل واریانس چندمتغیری روی میانگین نمرات متغیرهای مورد مطالعه در دانش‌آموزان دارای پیشرفت تحصیلی بالا و پایین

متغیرها	SS	Df	MS	F	P
رفتار پرخطر	۶۶/۰۵۷	۱	۶۶/۰۵۷	۷/۰۴۷	۰/۰۱
تاب‌آوری	۶۱۲۸/۹۲۹	۱	۶۱۲۸/۹۲۹	۴۳/۳۷۳	۰/۰۰۱
سبک درماندگی	۵/۷۱۴	۱	۵/۷۱۴	۶/۳۳۱	۰/۰۱۴
سبک کنترل	۷/۵۷۷	۱	۷/۵۷۷	۱۰/۸۳۵	۰/۰۰۲
سبک خلاقیت	۱۰/۴۱۴	۱	۱۰/۴۱۴	۱۴/۱۹۶	۰/۰۰۱
سبک اعتماد	۰/۱۲۹	۱	۰/۱۲۹	۰/۱۱۴	۰/۷۳۷
سبک اجتناب	۱۱/۲	۱	۱۱/۲	۹/۰۶۷	۰/۰۰۴
سبک گرایش	۰/۷	۱	۰/۷	۰/۹۶	۰/۳۳۱

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که دانش‌آموزان دارای پیشرفت تحصیلی بالا در مقایسه با دانش‌آموزان دارای پیشرفت تحصیلی پایین در متغیرهای تاب‌آوری ( $F=43/373$ ) و عامل سوم حل مسأله ( $F=14/196$ ) میانگین نمرات بالاتری را به دست آورده‌اند. در مقابل دانش‌آموزان دارای پیشرفت تحصیلی پایین در متغیرهای رفتار پرخطر ( $7/047$ )، عامل ۱ حل مسأله ( $F=6/331$ )، عامل ۲ حل مسأله ( $F=10/835$ ) و عامل ۵ حل مسأله ( $9/067$ ) میانگین نمرات بالاتری را به دست آورده‌اند. در صورتی که در عامل‌های ۴ و ۶ حل مسأله در دو گروه از دانش‌آموزان تفاوت معناداری دیده نشده است.

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد که همبستگی بین تاب‌آوری و رفتار پرخطر در دانش‌آموزان با پیشرفت تحصیلی بالا در سطح  $0/005$  معنادار است. این بدان معناست که با توجه به مقدار ( $-0/0368$ ) بین این دو مؤلفه، همبستگی منفی معناداری وجود دارد. همبستگی بین تاب‌آوری و رفتار پرخطر در دانش‌آموزان با پیشرفت تحصیلی پایین در سطح  $0/01$  معنادار است. این بدان معناست که با توجه به مقدار ( $-0/757$ ) بین این دو مؤلفه، همبستگی منفی معناداری وجود دارد.

بر اساس جدول ۵ ضریب همبستگی پیرسون نشان داد که در دانش‌آموزان با پیشرفت تحصیلی پایین بین سبک‌های درماندگی، کنترل و اجتناب حل مسأله با رفتار پرخطر رابطه مثبت معنادار، بین سبک‌های اعتماد و گرایش حل مسأله با رفتار پرخطر رابطه منفی معنادار و بین عامل خلاقیت حل مسأله و رفتار پرخطر رابطه معناداری دیده نشد. از سوی دیگر در دانش‌آموزان با پیشرفت تحصیلی بالا بین سبک‌های کنترل و اجتناب حل مسأله و رفتار پرخطر رابطه مثبت معنادار، بین عامل‌های خلاقیت و اعتماد حل مسأله و رفتار پرخطر رابطه منفی معنادار، بین سبک‌های درماندگی و گرایش حل مسأله با رفتار پرخطر رابطه معناداری دیده نشد.

جدول ۵. همبستگی بین توانایی تاب‌آوری و حل مسأله با رفتار پرخطر در بین دانش‌آموزان دارای پیشرفت تحصیلی بالا و پایین

متغیرها	رفتار پرخطر		
	پیشرفت تحصیلی	ضریب همبستگی	P-مقدار
تاب‌آوری	بالا	-۰/۳۶۸	۰/۰۳
تاب‌آوری	پایین	-۰/۷۵۷	۰/۰۰۱
سبک درماندگی	بالا	۰/۱۷۱	۰/۳۲۵
سبک درماندگی	پایین	۰/۵۱۶	۰/۰۰۲
سبک کنترل	بالا	۰/۵۰۶	۰/۰۰۲
سبک کنترل	پایین	۰/۴۲۸	۰/۰۱۰
سبک خلاقیت	بالا	-۰/۵۰۲	۰/۰۰۲
سبک خلاقیت	پایین	-۰/۰۸۷	۰/۶۲
سبک اعتماد	بالا	-۰/۳۸۷	۰/۰۲۲
سبک اعتماد	پایین	-۰/۴۶۳	۰/۰۰۵
سبک اجتناب	بالا	۰/۴۴۰	۰/۰۰۸
سبک اجتناب	پایین	۰/۵۷۵	۰/۰۰۱
سبک گرایش	بالا	-۰/۱۹۲	۰/۲۶۹
سبک گرایش	پایین	-۰/۳۲۳	۰/۰۵۹

## بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه‌ی بین حل مسأله و تاب‌آوری با میزان رفتارهای پرخطر در دانش‌آموزان دختر دبیرستانی دارای پیشرفت تحصیلی بالا و پایین در منطقه‌ی ۹ آموزش و پرورش شهر تهران اجرا شد. نتایج پژوهش نشان داد که بین دو گروه در میزان بروز رفتارهای پرخطر تفاوت معنادار وجود دارد. به‌طوری‌که دانش‌آموزان دارای پیشرفت تحصیلی پایین‌تر رفتارهای پرخطر بیشتری را انجام می‌دادند. این نتایج با پژوهش‌های کوجو، ایونجز و

راین (۲۰۰۴)، باچاناس و همکاران (۲۰۰۲)، بونومو و همکاران (۲۰۰۱) که حاکی از آن است که دانش‌آموزانی که رفتارهای پرخطر بیشتری را تجربه می‌کنند، نمرات پایین‌تری در مدرسه می‌گیرند و احتمال فرار آنها از مدرسه بیشتر است، همخوانی دارد.

نتایج مربوط به سازه تاب‌آوری نشان داد که بین دانش‌آموزان دارای پیشرفت بالا و پائین به لحاظ میزان تاب‌آوری تفاوت معنادار وجود دارد. دانش‌آموزان دارای پیشرفت بالا تاب‌آوری بیشتری نیز دارند. این نتایج تأییدی بر یافته‌های ایساکسون (۲۰۰۲) و مارتین و مارش (۲۰۰۶) است که نشان دادند دانش‌آموزانی که تاب‌آوری بیشتری دارند، پیشرفت تحصیلی بیشتری را نیز خواهند داشت و تاب‌آوری بر افزایش یا کاهش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان نقش مهمی دارد. در تبیین این نتیجه می‌توان گفت در واقع دانش‌آموزان دارای تاب‌آوری بالا به دلیل اعتماد به نفس و خود کارآمدی بالاتر می‌توانند در مدرسه نتایج بهتری کسب کنند. آنها با غلبه بر شرایط استرس می‌توانند عملکرد درسی خود را افزایش داده و پیشرفت بهتری نیز داشته باشند. همچنین نتایج حاکی بر آن بود که دانش‌آموزان دارای پیشرفت پائین نسبت به دانش‌آموزان دارای پیشرفت بالا بیشتر از سبک‌های حل مسئله ناسازنده‌تر (درماندگی، اجتناب، کنترل) استفاده می‌کنند. نتایج پژوهش حاضر، یافته‌های مطالعه تابع بردبار (۱۳۸۱) را که مؤید تأثیر مثبت مهارت‌های مسئله محور بر پیشرفت تحصیلی بود، مورد تأیید قرار می‌دهد. همچنین با یافته‌های فورنلس و الیورس<sup>۱</sup> (۲۰۰۰) که نشان دادند که رویکرد حل مسئله تکانشی - بی‌دقتی با پیشرفت تحصیلی رابطه دارد، هماهنگ است.

فرضیه‌ی دیگر پژوهش در خصوص ارتباط تاب‌آوری و توانایی در حل مسأله با میزان بروز رفتارهای پرخطر بود. نتایج نشان داد که در دانش‌آموزان با پیشرفت بالا و پائین، بین تاب‌آوری و رفتارهای پرخطر ارتباط منفی معنادار وجود دارد. این نتایج با پژوهش براورمن<sup>۲</sup> (۲۰۰۱) که نشان داد همپوشی قابل توجهی بین تاب‌آوری و پیشگیری از رفتارهای پرخطری چون سوء مصرف مواد

1. Fornells & Olivers
2. Braverman

وجود دارد، همخوان است. همچنین با یافته‌های بنسون و لفرت<sup>۱</sup> (۱۹۹۸) که نشان داد افزایش تاب‌آوری باعث کاهش رفتارهای پرخطر همسوست. در واقع تاب‌آوری خط سیر رشدی را از خطر به رفتارهای مشکل‌زا و آسیب روان‌شناختی قطع کرده و به رغم وجود شرایط ناگوار به پیامدهای سازگارانه منتهی می‌گرداند (محمدی، ۱۳۸۴). در نتیجه دانش‌آموزان دارای تاب‌آوری بالاتر در شرایط دشوار کمتر به سمت انجام رفتارهای پرخطر گرایش دارند.

در آخر نیز نتایج نشان داد که بین سبک‌های سازنده حل مسئله (اعتماد، خلاقیت و گرایش) با رفتارهای پرخطر رابطه‌ی منفی و بین سبک‌های غیرسازنده حل مسئله (درماندگی، کنترل و اجتناب) با رفتارهای پرخطر رابطه‌ی مثبت وجود دارد. این یافته‌ها با پژوهش بال (۲۰۰۴، ۲۰۰۵) نیز که نشان داد راهبرهای مقابله‌ای ضعیف و شیوه‌های حل مسئله نامناسب با رفتار پرخطر مصرف مواد رابطه دارد، همسوست. اعتماد در حل مسئله، بیانگر اعتقاد در توانایی فرد برای حل مشکلات است. افرادی که به توانایی‌های خود در مقابله با مشکلات اعتماد دارند، فعالانه روش‌هایی برای حل مشکلات خود جستجو می‌کنند و کمتر احتمال دارد که در پاسخ به شرایط استرس‌زا و دشوار به رفتارهای پرخطر روآورند. در سبک گرایش، نگرش مثبت نسبت به مشکلات و تمایل به مقابله رودررو با آنها وجود دارد و سبک خلاقیت، نشان‌دهنده برنامه‌ریزی و در نظر گرفتن راه حل‌های متنوع برحسب موقعیت مسئله‌زا است. در افرادی که به رفتارهای پرخطر رو می‌آورند درست عکس این موضوع صادق است. این افراد به جای مقابله رودررو با مشکلات و برنامه‌ریزی برای حل آنها و در نظر گرفتن راه حل‌های متنوع برای حل مشکلات به رفتارهای خطرسازی رو می‌آورند که گاه آسیب‌ها و مشکلات بیشتری را برایشان ایجاد می‌کند و در واقع در مواجهه با مشکلات به سبک‌های اجتناب که در آن فرد تمایل دارد به جای مقابله با مشکلات از کنار آنها رد شود و سبک کنترل رو می‌آورند. عامل درماندگی نیز، بیانگر بی‌یابوری

---

1 . Benson & Leffert

فرد در موقعیت‌های مسأله‌زا است که تحقیقات نشان داده است افرادی که به رفتارهای پرخطر رو می‌آورند از حمایت اجتماعی کمی برخوردارند و معمولاً دارای خانواده بی‌ثباتی هستند (فرگاسون، سوآین- کمپل، هوروود<sup>۱</sup>، ۲۰۰۴).

محدودبودن مدارس و نمونه‌ی مورد بررسی، اجرای تحقیق فقط بر روی دانش‌آموزان دختر، وجود محدودیت‌های اخلاقی، اجتماعی و قانونی برای بررسی رفتارهای پرخطر جنسی در مدارس از محدودیت‌های پژوهش حاضر به‌شمار می‌روند. انجام تحقیقات مشابه با نمونه وسیع‌تر، توجه بیشتر به رفتارهای پرخطر در دانش‌آموزان و دادن اطلاعات کافی در این مورد به آنها، آموزش مهارت‌های حل مسئله و مؤلفه‌های تاب‌آوری به دانش‌آموزان که راهی برای پیش‌گیری از رفتارهای پرخطر است از پیشنهادات این تحقیق است.

## منابع

- احمدی، خدابخش؛ عبدیان، شهره و سلیمی، سید حسین (۱۳۸۹). ارتباط مهارت حل مسأله و رضایت زناشویی. *روان‌شناسی معاصر (ویژه نامه)*، ۵، ۴۶-۴۴.
- بخشانی، نورمحمد؛ لشکری پور، کبری؛ بخشانی، سمیه وحسین بر، محسن (۱۳۸۶). شیوع رفتارهای پرخطر مرتبط با آسیب‌های عمدی و غیرعمدی در دانش‌آموزان دبیرستانی سیستان و بلوچستان. *طیب شرق*، ۹ (۳)، ۲۰۸-۱۹۹.
- بخشی پور رودسری، عباس؛ محمودعلیلو، مجید و ایرانی، سید سجاد (۱۳۸۷). مقایسه ویژگی‌ها و اختلالات شخصیت و راهبردهای مقابله‌ای معنادار خود معرف و گروه بهنجار. *فصلنامه‌ی روانپزشکی و روان‌شناسی بالینی*، ۱۴ (۳)، ۲۹۷-۲۸۹.
- بهنودی، زهرا (۱۳۸۱). *بهداشت و مدیریت خانواده*. چاپ اول، تهران: نشر بشری.
- بردبار، فریبا (۱۳۸۱). *بررسی راهبردهای رویارویی و حمایت اجتماعی در دوره نوجوانی و رابطه آن با پیشرفت تحصیلی*. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.

خداجوادی، رحم و پرو، درو (۱۳۷۸). رابطه هوش هیجانی و تاب‌آوری در دانشجویان دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی. *فصلنامه‌ی اعتیاد پژوهی*، ۲(۸)، ۶۹-۸۱.

عدالتی شاطری، زهره؛ اشکانی، نجمه و مدرس غروی، مرتضی (۱۳۸۸). بررسی رابطه بین نگرانی مرضی، شیوه‌های حل مسأله و افکار خودکشی در نمونه غیر بالینی. *مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی کردستان*، ۱۴(۱)، ۹۲-۱۰۰.

کیامقدم، محسن (۱۳۷۸). بررسی رابطه بین افسردگی و خود پنداره گروهی دانش‌آموزان دختر و پسر. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.

ماهر، فرهاد (۱۳۸۳). رفتارهای پرخطر در اوقات فراغت جوانان: روندها و الگوها. *فصلنامه‌ی مطالعات جوانان*، ۱(۶)، ۱۴۳-۱۱۸.

محمدی، مسعود (۱۳۸۴). بررسی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری در افراد در معرض خطر سوء مصرف مواد. پایان‌نامه‌ی دکتری، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.

مهرابی، حسینعلی؛ کجباف، محمدباقر و مجاهد، عزیزالله (۱۳۸۹). پیش‌بینی رفتارهای پرخطر بر اساس هیجان خواهی و عوامل جمعیت‌شناختی در دانشجویان دانشگاه اصفهان. *مطالعات روان‌شناختی*، ۶(۲)، ۱۴۱-۱۵۸.

Aughinbaugh, A. & Gittleman, M. (2002). Maternal employment & adolescent risky behavior. *Journal of Human Resources*, 131(8), 416-440.

Bachanas, P. J., Morris, M. K., Lewis-Gess, J. K., Sarett- Cuasay, E. J., Sirl, K., Ries, J. K. & Sawyer, M. K. (2002). Predictors of risky sexual behavior in African American adolescent girls: Implications for prevention interventions. *Journal of Pediatric Psychology*, 27(6), 519-30.

Ball, S. A. (2004). Personality traits, disorders, and substance abuse. In R. M. Stelmack (Ed.), *On the psychobiology of personality: Essays in honor of Marvin Zuckerman*. New York: Pergamon.

Ball, S. A. (2005). Personality traits, problems, and disorders: Clinical applications to substance use disorders. *Journal of Research in Personality*, 39(1), 84-102

Benson, P. L. & Leffert, N. (1998). Developmental Assets: Measurement and Prediction of Risk Behaviors among Adolescents. *Journal of Applied Developmental Science*, 2(4), 209-230.

Bonomo, Y., Coffey, C., Wolfe, R., Lynskey, M., Bowes, G. & Patton, G. (2001). Adverse outcomes of alcohol use in adolescents. *Addiction*, 96(10), 1485-1496

Braverman, M. T. (2001). Applying Resilience Theory to the Prevention of Adolescent Substance Abuse. The University of California, Davis, Center for Youth Development

- Brener, N. D., Kann, L. & McManus, T. (2002). Reliability of the 1999 Youth Risk Behavior Survey Questionnaire. *Journal of Adolescent Health*, 31:336-342.
- Connor, K. M. & Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale(CD-RISC). *Depress Anxiety*, 18(1),76-82.
- Elliot, T. R., Shewchuk, R. M. & Richard, J. S. (1999). Caregiver social problem solving abilities and family member adjustment to recent-onset physical disability. *Rehabilitation Psychology*, 44(1), 104- 123.
- Fornells, A. & Olivers, A. (2000). Impulsive-careless problem solving style as predictor of subsequent academic achievement. *Personality and Individual Differences*, 28(1),639-645.
- Fergusson, D., Swain-Campbell, N. & Horwood, J. (2004). How dose childhood economic disadvantage lead to crime?.*Child Psychol Psychiatry*, 45(5), 956-66.
- Issacson, B. (2002). *Characteristics and enhancement of resiliency in young people, A Research paper for master of Science Degree with major in guidance and counseling, university of Wisconsin-stout*
- Jeffrey, P. (2002). Competency coping and contributory life skills. *Journal of agricultural Education Pennsylvania university*, 68-74.
- Kodjo, C. M., Auinger, P. & Ryan, S. A. (2004).Prevalence of, and factors associated with, adolescent physical fighting while under the influence of alcohol or drugs. *Journal of Adolescent Health*, 346 (35), 11-16.
- Martin, A. J. & Marsh, H. W. (2006). Academic resilience and its psychological and educational correlates: A construct validity approach. *Psychology in the Schools*, 43(3), 267-81.
- Stansfield, K. H. & Kirstein, C. L. (2005). Neurochemical effects of cocaine in adolescence compared to adulthood. *Development Brain Research*, 159(2), 25-119
- Wu, T. F., Custer, R. L. & Dyrenfurth, M. J. (1996). Technological and personal problem solving styles: Is there a difference? *Journal of Technology Education*, 7(2), 55-71